

je istina i to da autor ne bi mogao napisati niz novela kad ne bi poznavao čoveka i s one druge, telesne, mesne, bolne, reagujuće strane, kad ne bi živeo u svetu primorja sa svim njegovim bolesitim i radostima koje su ovaj svet pritešnjavale u prvih pedeset godina ovog veka. Sve to nikako ne bi bilo dovoljno, ne bi moglo stvoriti ono što je karakteristično za Lokarevo kazivanje i za njegovo razumevanje stvarnosti sveta i ispoljavanje te stvarnosti unutar jezika, u tekstu. Zato naslov *Dom je jezik* nije samo ukras, nego podrobno uputstvo kako treba čitati Lokarevu prozu: u njoj je, prvo i pre svega, nostalgija nad spoznajom da je život, pun, aktivan, muški život beskonačno i neprekidno otkidanje od rodnog mesta, doma, idiličnosti; da je život — kao najviši i najskriveniji kvalitet — moć da se tajne doma, prvobitnosti, suštine upoznaju tek preko razlike koju čovek načini i ostvari onda kad postane svestan svoje zrelosti, muževnosti.

Povratnog puta nema; njega možemo samo da želimo, sanjamo, ali, što je još značajnije, možemo ga iskazivati: na dom, na temelje, na prvobitnost je nemoguće misliti drukčije, nemoguće je evocirati je drukčije nego rečima. Reći su, čini se, tu odvajkada; kroz Lokarevo pripovedanje one nas vode nazad u svet koji iznenada postaje sam mir i idila: kuće od kamena s lozom koja se grana po stubovima, torovi, modro svetlo nebo, arkadijski život, ljubav, neobični mirisi. To je svet istorije: rat, okupacija, drugi rat i revoluciju, svet izgradnje. A misao o tom svetu, o tom domu i ishodištu, ne može dugo ostati čista, utonula u sanjanje, lepa i tiha: istorija je uvek preobražaj, uvek puna ljudi i događaja koji su njema krv i meso. Upravo tu počinje da se zbirava Lokareva književnost: ako bi se sve opisalo faktografski, po hronološkom redosledu, bez te divlje, ponekad čak tajanstveno isprepletenje zavisnosti idiličnog i realnog, Lokareva književnost i ne bi bila književnost, nego obično neuzbudljivo svudečeće, hronika, feljtonski zapis. Ali Danilo Lokar se odlučio za književnost, okrenuo se domu i taj je preokret prouzrokovao razgranavanje novog jezika, što traži potpuno novo promišljanje.

U Lokarevoj prozi ima dosta sličnosti s Pregeljom (odnos prema tradiciji — nebogomoljački, realističan, čak ironičan), ali nas još više paralela upućuje na italijanski neorealizam. Ljudi nisu tipovi; oni su obeležni svojim aktivnostima: njihove sudbine se ne prepliću, a ipak su različite. Iako se nalaze u ovom svetu, ipak se osvrću nazad, prema zavičaju — otuda njihova melanholija, njihovo veliko i duboko uverenje u tajne i nerazumljive zakonitosti postojanja. Ontologija tih ličnosti nema sličnosti s drugim ličnostima u slovenačkoj književnosti, možda najviše sa Šešligrmom (a i tu postoji sušinska razlika — Seligo ovakve ljudi predstavlja samo u dramama: *Čarobnica iz Gornje Devče, Lepa Vida*).

Posebno mesto u Lokarevoj književnosti zauzimaju žene. S jedne strane to su tajanstvene, dobre, čutljive žene (majke), nosioci tradicije (dom je rođenje, »jezik«), s druge strane mlade devojke, dragane i ljubavnice, žene koje gledaju unapred, kojih se tajne ontologije njih samih i sveta kojih ih okružuje zapravo i ne tiču (Simeona iz *Pošumljavanja krasa*). Na drugoj strani nalazi se niz muških likova, od Boltara iz *Morskog vetra nad selom* do slabašnog i bolešljivog dečka, »deteta« iz *Domaćeg koncerta*, od jakog gospodara koji vlada celim selom do bića čije postojanje nije ograničeno ničim drugim nego samo patnjom, nadzemaljskim viđenjem onoga što je Boltaru dato surovom materijalnom silom, gospodarenjem nad sobom i drugima.

U Lokarevum ličnostima, bile one seljaci, građani ili lumpenproleteri (novela *Lopovi*), nema tako uznenimiravajućih determinanti kakve su karakteristične za realizam Kranjeca ili Potrča. Upravo zato što je Lokarevum ličnostima dato spoznanje njihovog rođenja i istovremeno neopozive otrgnutosti od tog rođenja, one mogu ovaj svet iskazati na drugi, slobodniji način, kao što je u svojoj osnovi Lokareva poetika slobodnija od poetike bilo kojeg savremenog prozaista. Na drugoj strani je nedorečenost ličnosti, njihovo puno postojanje, iskazano i predstavljeno samo jednim isečkom, što je potpuno različito od slikanja sudsrbina,

unapred determinisanih, kakve poznaju naši realisti. To je osobina koja Lokara sudsrbinski povezuje sa savremenom evropskom prozom, koja više nije iskazivanje razlike između suštine i postojanja, nego je postojanje samo, jednokratno i neopozivo, a time, naravno, i uzdignuto u izuzetno, jedinstveno.

Lokarev jezik je nešto posebno i u stilističkom pogledu. Kao da se u njemu pokidala nit pomalo sentimentalnog, u sebe okretnutog slikanja, koje vodi od Gregorčića do Bevka, s jedne, i do Gradnika, s druge strane. Mada se u Lokarevom stilu osećaju i Gregorčić, Bevk i Gradnik, ipak njega karakteriše od pisaca Pregelj, od oblasti primorje, a od gradova Gorica — dve suprotnosti koje se tako neumitno međusobno privlače.

Predaleko bismo otišli ako bismo u ovom prikazu pokušali da obuhvatimo sve suštinske elemente Lokareve proze, mada, s druge strane, smatramo da bi knjigu trebalo da prati opširnija (analitičnija) studija od one koju je dao Lijo Legiša. To utoliko pre što bi istovremeno trebalo, s jedne strane, ukazati na razvojni put Danila Lokara u svetu dva problema — problema ontologije i jezika i problema jezika i vesti; s druge strane, trebalo bi raščlaniti brojna Lokareva dela koja svog autora uvršćuju među najkarakterističnije pisce našeg vremena u Sloveniji. Najmanje što se može reći o knjizi Daniila Lokara je to da je njegov izbor iz prethodnih dela iznenadjujući po svojoj čvrstini, po unutrašnjoj napetosti između pojedinih tekstova, a posebno po snažnoj i začudujućoj smelosti kojom je osnovni problem (o kojem je bilo reči u uvodu) dat čitaocima na razmišljanje, a književnim kritičarima na kritički, duboki (i još uvek ne mnogo izražen) dijalog. Jasno je da je Danilo Lokar svojom novom knjigom, kao i u svim prethodnim, pred nas stavio tekstove koji — svih redom — izazivaju ovakve ili onakve razgovore, ali se svih tiču pitanja koja su najtemeljnija i najljudjska, a koja su u Lokarevoj varijanti postavljena na beskompromisani način, kao pitanja na koja se ne mogu dati jednokratni, konačni, pa zato i varljivi, nedovoljno promišljeni, zamenljivi odgovori.

To je proza koja stoji na početku sveta. U njoj su sadržani zrelo muško shvatanje, tamna ljubav, sok zemlje. Kvaliteti zbog kojih cemo biti prisiljeni da se još vraćamo Lokarevoj poetici.

Sa slovenačkog preveo: Jaroslav Turčan

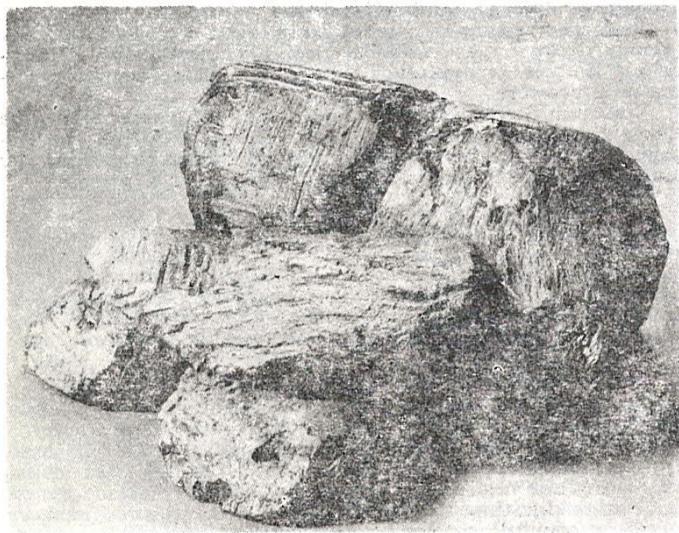
Božica Jelušić, »Čekaonica drugog razreda«,
»Zrinski«, Čakovec, 1979.

Piše: Zvonimir Bartolić

Božica Jelušić nije novo a niti nepoznato ime u suvremenoj hrvatskoj književnosti. Objavljujući u časopisima i listovima već desetak godina pjesme, eseje i članke, ona je objelodanila u relativno kratkom razdoblju i tri zbirke pjesama, godine 1973. zbirku *Riječ kao lijepo stablo*, 1975. zbirku *Golubica i pepeo* i sada zbirku *Čekaonica drugog razreda*. Svaka od tih triju zbirki pjesama, iako ne uvijek i kvalitetom, razlikuje se od prethodne, što nesumnjivo govori o stvaralačkoj evoluciji ove mlade pjesnikinje. Osnovno obilježje toj razvojnoj liniji daje lirizam, naročito kada se govori o prve dvije zbirke, koji na pojedinim mjestima poprima odista raskošna očitovanja.

U zbirci *Riječ kao lijepo stablo* rapsodičnost je dovedena gotovo, rekač bih, do paroksizma, pa neće biti pretjerano kazati da od Vesne Parun, naročito njezine zbirke *Zore i vihori*, pa do Jelušićine zbirke *Riječ kao lijepo stablo*, hrvatsko pjesništvo skoro i nije doživjelo sličnu erupciju lirizma. Primjenjujući uglavnom vezani stih, druga njezina zbirka *Golubica i pepeo* pokazuje očitu želju za obuzdavanjem emocionalne plime, tendenciju prema discipliniranijem, odmjerijem kazivanju. U neke pjesme te zbirke pjesnikinja unosi leksičke i metričke komponente pučke pjesme. Međutim, treća zbirka *Čekaonica drugog razreda*, premda pokazuje nesumnjivu vezu s prethodnim zbirkama, istodobno pokazuje i još očitiće tendencije prema sužavanju i obuzdavanju dominacije riječi, prema pregnantnijoj, zgušnutijoj ekspreziji doživljaja. Stih je u ovoj zbirki mahom kratak, manje pjevan, trpak, žuhki, natopljen autoironijom koja gdjekad završava na granici cinizma. Je li to znak splašnjavanja pjesničke egzaltacije kojom je pjesnikinja do sada bila obuzeta u susretu sa životom i svjetom, ili je to znak zasićenosti, zamora ili, pak, nemoći? Kad je u pitanju ova pjesnikinja, teško da bismo mogli povjerovati da se radi o iscrpljenosti, a još manje o nemoći. U pitanju je najvjerojatnije tragalački i istraživalački grč, imperativ da se izdiže iz postojećih kvantiteta kojima se do sada ostvarivala njezina pjesma. Bogatu konotativnost i metaforičnost pjesnikinja spušta na denotativnu razinu kako bi riječ — pretvorivši se u simbol — potpuno se reizirala. Sudeći po nizu pjesama iz ciklusa *Camera obscura* i *Upoznavanje prirode*, radi se gotovo o obrnutom stvaračkom činu nego u dosadašnjoj njezinoj poeziji.

Osim toga, govoreći o sadašnjem trenutku poezije Božice Jelušić, valja kazati da razlika između prvih dviju zbirki i posljednje zbirke nije samo u tome. Razliku valja tražiti i u spoznaj-

nom poimanju predmetnosti kojom je pjesnikinja zaokupljena. Ako bismo za prve dvije zbirke mogli reći da u svojoj pjesničkoj jezgri ispojavljaju tradicionalni humanizam — sve vidljivo i doživljeno humanizira se — za treću zbirku možemo reći da pokazuje tendenciju napuštanja tradicionalnog humanističkog subjektivizma i približavanje onom što bismo mogli nazvati egzistencijalnim reizmom. Riječi su opredmećene skoro do neutralnosti. Već spomenuti ciklusi *Camera obscura* i *Upoznavanje prirode* takvi su skoro u cjelini. No i usprkos činjenici koja govoriti o posebnostima Čekaonice drugog razreda, nikako se ne nameće misao da je osnovna stvaralačka putanja kojom se kreće Božica Jelusić nekoherentna. Pitanje se, međutim, postavlja — promatrajući njezinu poeziju u tom krugu — uspijeva li pjesnikinja, usvajajući nove izražajne oblike, osvojiti i nove pjesničke vrednote. To pitanje ostaje uglavnom otvoreno, s tim što se može kazati da je bolji dio pjesama ostvarila u prethodnim zbirkama.

Ipak, govoreci o Čekaonica drugog razreda, ne može se tvrditi da je slaba. Ta zbirka, uz pozitivnu želju za osvajanjem novih prostora za poeziju — čak i onda ako ne donosi osobitih rezultata — pokazuje sposobnost transformiranja pjesničkog izraza, što je svakako jedan od uvjeta daljnog razvoja ove inače izvrsne mlađe pjesnikinje.

Ilija Ladin: »Pjesme o pticama«,
»Svetlost«, Sarajevo, 1979.

Piše: Dragoljub Jeknić

Ilija Ladin pripada onoj pjesničkoj generaciji koja je već prevallila pedeset godina života. Mnogi od pjesnika koji okvirno pripadaju Ladinovoj generaciji više i ne pišu poeziju, a ako je i stvaraju — onda je to, uglavnom, u okvirima već poznatih, ničimneizneđujućih izražajno-stilskih okvira i mogućnosti. U krugu pjesnika ispred iiza sebe, Ladin je sam. Relativno kasno, već kao četrdesetogodišnjak, tek 1968. godine, objavio je svoju prvu pjesničku knjigu *Prije tebe ničega*, koja je otkrila tu njegovu pjesničku usamljenost, a koja se, zaključno s ovom zbirkom, kontinuirala kao pjesnička samosvojnost u čijem prostoru traju riječi koje žude čistotu i pravotnost svijeta i svjetskosti, riječi za male i siromašne, zasužnjene i ugrožene, ali iznad svega — riječi pjesnički vitalne, oprozračene, iznutra humanizovane i oljudene.

Ladinov pjesnički jezik, metaforičnost i simboličnost njegove poezije, njegova poezija u cjelini, doima nas se, jednom riječju, kao stablo koje podmadruje predio u kojem smo zatečeni, kao izvor u svom krajoliku.

U najnovijoj knjizi Ladin pjeva o pticama i zavičaju, o zavičaju iz kojega su ljudi otišli za nehom i za zemljom, iz kojega su ptice otišle za ljudima, i više nema ni ljudi ni ptica, ni zemlje ni neba, postoji samo praznina u kojoj se začinje pjesma, praznina kao smrt koja se dogodila ili se svakoga časa može dogoditi u ovom svijetu bezrazložnog proganjanja, lovjenja, ubijanja.

Ove pjesme su, kaže Ladin na početku svoje knjige, »posvećene pticama«. »One su ih pjevale prvi put (Gore na nebu na naše oči / Dolje na zemlji na naše uši / Svim nama koji nemamo i) Kojima je more odmijelo«. A zatim slijede tri kruga pjesama: *Zašto ptica leti*, *Sve o pticama* i *O pticama i kraljevinama*, koje ispunjavaju više od osamdeset pjesničkih jedinica, od kojih jedan broj kao da potiče iz nekog drugog pjesničkog rukopisa koji se pomiješao s ovim.

Naime, pjesnik se nije držao strogo zadatog cilja da napiše knjigu pjesama o pticama, već je uvrstio i pjesme koje govore o drugim stvarima i za koje se najmanje može reći da pripadaju »ptičjem svijetu«.

To zapažanje stoji uprkos činjenici da ove pjesme pjevaju ptice »Gore na nebu na naše oči / Dolje na zemlji na naše uši«, uprkos, dakle, činjenici što je motiv ptica pjesnik bitno povezan s motivom čovjeka i njegovog života. Ima tu pjesama koje divno prožimaju ta dva motiva, ali i pjesama u kojima nije došlo do tog spoja, pa Ladinova knjiga, otuda, uprkos cjelebitosti naslova i naslova ciklusa, iznutra je nekoherentna, razbijena mnogim pjesničkim iškazima kojima su zabilježeni trenuci pjesnikovih različitih misaono-emocijonalnih preokupacija.

Najcjelebitiji je prvi ciklus *Zašto ptica leti*, u kojem se varira egzistencijalna sloboda ptičjeg svijeta rasutog po svijetu, prognanog u nebo, pasužnjeg po krletkama, osuđenog na izumiranje. To je sve usko vezano sa slobinom ljudi, ali i drukčije od ljudske slobbine, jer čovjek svoju egzistenciju stvara i njom svjesno upravlja, dok ptičji svijet umnogome zavisi od volje čovjeka, koji se javlja kao njegov neprijatelj. On napušta zemlju, odlazi u gradove, njive prepusta korovu, a šta će, ako nema sjemeni, jesti ptice, ako nema crva, ako nema mušica, ako nema šuma koje je čovjek uništio. Ako nema mora koje je zagadio. Ako nema neba kojem je oteo boju, survao ga u prazninu. Ako nema parkova i dvoreda koje je posjekao.

Ptice se ovdje izjednačavaju s ljudskim plemenima na zemlji, s Indijancima kojima, takođe, kao i rijetkim vrstama ptica, prijeti istrebljenje.

Uvjereni smo da je šteta što Ladin nije nastavio da varira ove teme, već je u druga dva ciklusa pjesama unosio tekstove

koji govore o drugom, a uz to je njegova invencija popustila na nizu mjestu, već se vide pukotine u pjevanju o pticama.

U pojedinim stihovima je sadržana Ladinova poetika, i njegova kritika pjesništva i govora. Jedina naša prednost nad pticama je govor, ali, po Ladinu, to je humor a ne prednost. To je bunilo. To je osamljeništvo. Ladin pjesnike vidi prepustene sebi samima, uzajamnom bunilu pjevanja, uzajamnom umoru, uzajamnoj nekomunikativnosti i uzaludnosti.

Ladin bi htio da postoji i govor drukčije, u sveopštoj ptičjoj slobodi, u neugroženosti, u prvotnosti prirode i oblika, ali kako kad se krug suočava, novi rudnici zatravljaju, kad novi lovci vrebaju tetrijeba, dim odgoni nebo i svijet se dovršava na trpezi.

Tužna je sloboda ptica o kojima Ladin pjeva, tužna je sloboda lastavice salaganke koja, mada »I grijezd su joj pojeli / i ja ja« — i nebo po kojem leti, — i dalje leti —

Još se spasava!

ali je tužan i čovjek Ladinove poezije, tužan u svom nesaznanju, u svojoj nemoći da kroz slobodu ptica koje tamari, koje odbacuju od sebe, sagleda i slobudu svoju i svoga roda.

Ladin je protiv takvog čovjeka, i kao što se zalaže za ptice, nemoćna i leprišava stvorenja, zalaže se i za čovjeka, onog malog, svakodnevнog, tragičnog u mrežama vremena u kojem živi. Ladin se identificira s takvim čovjekom i otuda su, na tom drugom planu njegove knjige, u tom drugom njenom sloju, najbolje pjesme za koje se može reći da su lične, jer su stvar njegovih najdubljih osjećanja, izraz protivrječnosti i sukobljavanja na planu sebe kao dijela egzistencije, prostora i vremena. Tačka je pjesma *Sve sam kupio*, jedna gorka samironija, i izuzetno dobro pjesnički izvedena istina o udesnosti među stvarima, u stvarnosti. Antologische su i pjesme *Znaci su al ja vas pitam* i *Termiti ti koji rade iznutra bravo termiti*.

Ova knjiga nije najviše domet, pjesnički, Ilije Ladina. Ne mislimo pri tome na knjige koje je objavio, već na one koje će objaviti. Naime, slutimo kroz ovu knjigu kako se Ladin približava onoj konceptiji pjesničkog rukopisa koji će sav treperiti u zlatnoj zrelini. Kao ni za prethodne, ni za ovu knjigu se, međutim, to ne može reći, jer se ona raspada na dva sloja, a zatim i na dva tipa pjesama — pjesme dovršene i pjesme fragmente, pjesme kontemplativne sadržine i pjesme dosta kržljavog smisla i značenja, pjesme naseljene mlađim riječima, riječima osvijetljenim iznutra, riječima koje nose u sebi svu tragiku, dinamiku, čudo življenja, i pjesme u kojima su riječi tek zaustavljene, kao na odmoruštu, umorne od pjevanja u nekim ranijim sistemima, kao pjesničko iskustvo isciđene.

LJUBOMIR STEFANOVIĆ: »Ribe, rakovi i školjke«
»August Cesarec«, Zagreb, 1978.

Piše: Nada Miranda Blažević

Zvonimir Mrkonjić pisao je o knjizi pjesama Branka Maleša *Tekst*, između ostalog, kao o »smislu bijega«, tj. o pisanju kao o bilježivosti, tj. o bijegu kao dostižnosti mijene, materijalizaciji nepostojanosti, o poslu poezije koja sve to pro-izvodi.

U sličan smisao poetskog bijega može se uključiti i programskopjesnički kod pjesnika Ljubomira Stefanovića. Njegova knjiga pjesama *Ribe, rakovi i školjke* tematski je određena u naslovu, ali za razliku od naše dosadašnje »mare nostrumske« poetika, ona čini pomak prema tzv. novom pjesničkom standardu (da ne trošimo više riječ a-vanl-garda). U općem pogledu na našu ludičko-pjesničku (toplju) struju, čiji su izljev započeli Slammig, Ivšić i Pupačić, a proširili ga Mrkonjić, Marović, Marojević, Stošić i drugi, jezik je iskoracio iz poetike kao standardan instrument kazivanja, a poetika je upotrebljeno ukoračila u jezik, tj. jezik se više ne pojavljuje kao opće sredstvo izražavanja, već funkcionalno-praktična organizacija pjesme.

Riječ kao semantički simbol sadrži u svom pojmu dosluh s drugim riječima; tako razdoblja riječi signalizira drukčije asocijacije i simbole, omogućujući tematskom i izražajnom zidu pjesme nove prostore.

Ljubomir Stefanović gradi i para na tom planu svoje *Ribe rakove i školjke*, participirajući kao osnovne elemente svog ludizma dosjetku unutar asocijacije pjesme i fonetsko-glazbeni slijek kao stilsku funkcionalnost mogućeg odgonetavanja pjesme:

»probudi se kirkna
u zrcalu podvoda
hipnoza prognoza
on bi kirkna
nije kirknjom
kirkno veli kirkna
kirkna njemu kirkjo
kirkni se sad kirkjo
kirkni na brodici
na dnu mora
veli dobro jutro
škampe
zagleda se
nije nego kirknjom
klikeštima razmahne
ispituje efekat od tog